

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТЬ ТА УЗАГАЛЬНЕНЬ У МИСЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА

Москальов І. О. доктор філософії,
Національний університет оборони України
<https://orcid.org/0000-0001-7950-1120>
Арістархова М. С. доктор філософії,
Національний університет оборони України
<https://orcid.org/0000-0002-4602-2673>

У статті здійснено теоретичний аналіз психологічних особливостей формування понять та узагальнень у мисленнєвій діяльності суб'єкта на основі аналізу психологічних досліджень у контексті формування та розвитку критичного мислення. Доведено що когнітивний процес узагальнення та формування понять є самостійною психологічною категорією з чітким теоретичним підґрунтям, психологічними закономірностями, особливостями функціонування та власним психічним змістом.

Ключові слова: критичне мислення; мисленнєва діяльність; когнітивний процес; узагальнення; поняття.

Вступ. Однією із особливостей ведення сучасної війни є її багатоаспектність і багатовимірність. На сьогодні, не секрет, що війни виграються насамперед саме у свідомості людей. Російська Федерація ніколи не випускала зі сфери своїх кровожерливих інтересів, та всіляко намагалася асимілювати українців у своєму культурному, інформаційному та економічному просторі, а коли це не вдалося, вторглася на нашу територію військовим шляхом. Зараз, коли наша увага цілком притягнута до війни, коли все українське суспільство відчуває брак безпеки, не слід забувати що країна-агресор веде проти нас не менш потужну інформаційну війну, всіляко намагається посіяти розбрат в українському суспільстві та Збройних Силах у тому числі, дискредитувати вище військове та політичне керівництво, створити у нашій свідомості ілюзію безвиході, відчаю та невідворотності своєї перемоги. Прагнучи психологічно зменшити рівень невизначеності та тим самим позбутися браку безпеки, ми занурюємося у безкінечний вир інформації, велика частка якої сьогодні є маніпулятивною, суперечливою або ж просто фейковою. Таке некритичне сприйняття інформації дає шанс нашому ворогові повільно просуватися вперед не тільки на полі бою, а й у нашій свідомості. Саме тому серед основних викликів та глобальних загорів

інформаційній безпеці України, зазначених у Стратегії інформаційної безпеки України (введеним в дію Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021) визначено недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, що супроводжується зменшенням критичності сприйняття інформації, створює підґрунтя для можливих маніпуляцій громадською думкою, сприяє зростанню впливу дезінформації та деструктивної пропаганди. Тобто, сьогодні критично важливим є не просто вміти відшукувати інформацію, а навчитися саме розпізнаванню релевантної інформації, доланню суперечностей, що пов'язані зі стрімким збільшенням її кількості у світі та низьким рівнем культури особистості щодо роботи з її великими масивами, а також важливості для уникнення маніпуляцій, розпізнавання фейків, врахування когнітивних упереджень під час ухвалення управлінських рішень обумовлюють актуальність дослідження різних аспектів критичного мислення.

Одним з найважливіших напрямків дослідження процесу критичного мислення є вивчення його продукту та змістовної характеристики – узагальнень або понять. Мисленнєва операція узагальнення є продуктом розумової діяльності і тим змістовним наповненням, оперуючи яким здійснюється мислення. Тобто, можна

зазначити що тут інформація перебуває ніби на вхідному етапі, залежно від того наскільки свідомо та грамотно ми вміємо її сприймати, структурувати, надавати їй певну класифікацію та утворювати поняття, настільки ми у подальшому зможемо робити вірні висновки. Це важливий аспект, оскільки процес критичного мислення починається саме з прийому інформації (Канеман, Словік, & Тверські, 2005). Знаючи закономірності організації та формування узагальнень, вміючи вірно формувати поняття, ми можемо зрозуміти закономірності організації розумового процесу.

Мета статті. Дослідження психологічних особливостей формування понять та узагальнень у мисленнєвій діяльності суб'єкта на основі аналізу філософських та психологічних досліджень.

Теоретичне підґрунтя. Класичний погляд на процес узагальнень, як продукту та інструменту мислення, сягає корінням ще до філософської традиції. Починаючи з праць давньогрецьких філософів, мається на увазі наявність недосконалого, заснованого на чуттєвому досвіді практичного та «істинного» абстрактного теоретичного мислення. (Причепій, Черній, & Чекаль, 2012) Надалі цей підхід так чи інакше проявляється у роботах дослідників, які займаються проблемою мислення та інтелекту, Г. Богена, А. Валлона, О. Ліпмана, Ж. Піаже та С. Рубінштейна. (Пасічник, 2015, с. 21)

Серед авторів, які займаються проблемою мислення, слід зазначити Б. Рогофф і Дж. Лейва, С. Московичі, С. Скрібнера та М. Коула та інших авторів, що вивчали мислення в традиційній культурі.

Специфіка узагальнень у когнітивних процесах розглядається в роботах Н. Аха, Дж. Брунера, О. Зельца, У. Найссера, Д. Н. Узнадзе, Л. Фестингера та ряду інших авторів когнітивного напрямку, проблематика взаємозв'язку узагальнення та емоції, афективного процесу, афективної складової узагальнення розкривається в роботах Дж. Клоура, А. Коллінза, А. Ортоні, Л. Фестингера та ряду інших авторів (Конверський, 2020; Пасічник, 2015)

Засновниками напряму, який у психології отримав найменування «concept learning» (формування понять) вважають У. Джемса, Н. Аха, (Hoffmann, 1992). Зокрема, У. Джемс як механізм формування понять – розглядає принцип дисоціації: регулярне виникнення деякої ознаки в досвіді людини в поєднанні з іншими веде до виділення її у абстрактну категорію. Наприклад, стикаючись з такими об'єктами як високі люди, високі будівлі, високі дерева тощо, суб'єкт набуває уявлення про ознаку висоти. Роботи Н. Аха заклали основу експериментального вивчення організації та, насамперед, формування понять. У своїх дослідженнях автор досліджував формування штучних понять – узагальнень на матеріалі організованому за певними правилами, які раніше не були знайомі випробуваному. Випробовуваний повинен зрозуміти на підставі яких ознак (розмір, форма, колір, поєднання цих ознак тощо) об'єкти належать до категорії, що позначається тим чи іншим штучним словом. Окреме значення має дослідження «природних категорій» – узагальнень, сформованих суб'єктом у ході набуття життєвого досвіду. Одним із засновників цього напрямку можна назвати Ф. Бартлетта, (Браун, Редігер, & Макденіел, 2019) який розглядав закономірності природного процесу запам'ятовування матеріалу та принципи його структурування у цьому процесі. Дані роботи започаткували не тільки цей напрям, а й споріднені: психологія критичного мислення (Канеман, Словік, & Тверські, 2005; Halpern, 2003; de Vono, 2017; Lipman, 1988), вирішення комплексних проблем (complex problem solving) (Berg, & Calderone, 1994; Sternberg, & Frensch, 1992), психологія експертності (Hoffman, 1992).

Методи дослідження. Для реалізації мети статті нами були використані загальнонаукові теоретичні методи дослідження: теоретичний аналіз, систематизація науково-теоретичних і методичних джерел, синтез, порівняння для дослідження виникнення та генези поняття «узагальнення» у філософській та психологічній науці.

Узагальнення – одна з базових категорій психології когнітивних процесів.

Явище, що позначається цим терміном, входить у сферу дослідження різних галузей психологічної науки: когнітивна психологія (психологія пам'яті, мислення, сприйняття), психологія критичного мислення, соціальна психологія, психологія праці та інші. Все це і дає ту специфічну картину знань про цей феномен, яку ми маємо на сьогоднішній день. Проблема дослідження процесу узагальнення комплексна і багатогранна та включає наступні аспекти:

- проблема співвідношення термінології, що пропонується різними авторами, яка буде розглядатися нами як співвідношення пропонованих конструктів з обраними нами базовим конструктом;

- проблема специфіки теоретичного і практичного (емпіричного) узагальнення, що включає питання про контекстне (ситуаційне) знання;

- питання про специфіку збереження та репрезентації знання;

- низка питань, що стосуються особливостей структури та розвитку досвіду, співвідношення динамічної та структурної (результатної) складових узагальнення, взаємозв'язок узагальнення та психічних процесів різного типу (когнітивних, афективних, регулятивних).

Основним змістом ситуативного концепту є відображення динамічних зв'язків між елементами відображеного явища. Кожен новий елемент співвідноситься зі схемою, що існує на даний момент. Дане узагальнення поєднує у собі характеристики конкретності (відбиває актуальну ситуацію) і абстрактності (у значно важливих цій ситуації властивостях об'єктів). Серед авторів, які відзначали ситуативність емпіричних узагальнень, слід зазначити І. Хоффмана, який використовує термін «ситуативне поняття» для опису узагальнень, що відображають взаємозв'язки, які виникають при безпосередньому здійсненні діяльності і репрезентують події, що часто повторюються (Hoffman, 1992).

Дж. Келлі для опису структурування людиною інформації про навколишній світ, запропонував ввести поняття конструкт – як «особливий суб'єктивний засіб, створений самою людиною, перевірений нею на практиці, що допомагає сприймати і

розуміти навколишню дійсність, прогнозувати та оцінювати події» (Пасічник, 2015, с. 173). Конструкт є якоюсь біполярною ознакою, за якою носій оцінює, інтерпретує об'єкт. Весь набір конструктів суб'єкта поєднується у складну систему. Крім того, очевидно, явище оцінюється людиною не за принципом перебору всього репертуару конструктів, а за ієрархічною схемою: об'єкт інтерпретується за наявністю певної ключової ознаки (ознаками), а інші йому приписуються людиною, виходячи з цілісної моделі явища.

З понять, близьких до обраного нами, мабуть, варто відзначити ще поняття «схеми». Схема в розумінні П. Жане, У. Найссера або Ж. Піаже (Пасічник, 2015) фактично є синонімом узагальнення. Поняття «схема» акцентує увагу на закономірності взаємозв'язку елементів, та має ширше значення. Термін «фрейм» запропонований М. Мінські (Конверський, 2020) може розглядатися як узагальнення, що поєднує найбільш характерні, основні моменти низки близьких ситуацій, що належать одному класу. Фрейм відбиває найбільш характерні моменти подібних явищ, є свого роду схемою, скелетом узагальнення.

У роботі С. Себілоті розглядається ряд конструкцій, запропонованих різними авторами для опису структур переробки інформації (Hoffman, 1992). Це алгоритми, сценарії, плани та фрейми, які вже розглядалися нами.

Д. Румельхартом під алгоритмом розуміється фундаментальний принцип і правила переробки інформації. Їх функція – інтерпретація, відновлення інформації в пам'яті, цілепокладання і напрямок пошуку інформації (очевидно подібно до функції установки). Один із авторів концепції сценарію Р. Абельсон визначає його як узагальнення, що містить відомості про повсякденні ситуації, що включають опис послідовності подій у контексті. Також конструкт сценарій використовується С. Скрібнером та низкою інших авторів (Scribner, 1984). Сценарій сприймається як схема, організуюча поведінка суб'єкта у новій ситуації, заснована на його попередніх знаннях. Зазначимо ще один конструкт, запропонований Р. Абельсоном –

«імпліцитна молекула» (Пасічник, 2015). Автор виходить із припущення, що інформація структурується психікою людини так щоб вона могла приносити максимальну користь. Імпліцитна молекула – одиниця аналізу упаковки інформації. Вона являє собою набір положень, які, будучи зібрані разом, узгоджуються відповідно до певних принципів. Р. Абельсон виділяє п'ять властивостей імпліцитної молекули:

1. Прагнення закінченості.
2. Прагнення до того, щоб стати такою, що легко засвоюється.
3. Легкість збереження у довгостроковій пам'яті.
4. Прагнення позбутися неузгодженості.
5. Прагнення зберегтися від руйнування.

Щодо механізмів функціонування ним імпліцитних молекул у людській активності автор вважає, що воно йде за законами психологічного слідування, психологічної логіки.

На жаль, для опису досліджуваного явища досі не склалося усталеного загальноприйнятого теоретичного апарату і нам доводиться виходити з досить еkleктичної картини яка існує на цей час. Ми розглянули основні поняття, що описують реальність, що вивчається нами, під різним кутом зору. Наявність різних підходів до розгляду цього явища є непрямим свідченням складності і системного характеру цього феномена.

Слід зазначити також на актуальності проблеми систематизації узагальнень у структурі мислення, що є дуже актуальною на сьогодні. Проблема систематизації узагальнень включає питання якісного наповнення, виділення елементів, розкриття ієрархії та принципів взаємозв'язку частин. Розглянемо основні аспекти, яким приділяється увага при дослідженні проблеми організації цілісної системи узагальнень:

- Системність.
- Структура (ієрархічно-рівнева та горизонтальна).
- Особливості взаємозв'язку елементів усередині структури.

- Тип репрезентації та змістовні особливості системи узагальнень.

- Взаємозв'язок із іншими структурами психіки.

Іншою ключовою ідеєю, яку вищезазначені науковці намагаються відобразити у своїй концепції, є ідея активного конструювання образу відображуваної реальності суб'єктом у процесі діяльності. Образ світу виконує як функцію відображення, так і служить інформаційною основою впливу діяльності на середовище. Це проявляється у феноменах організації сприйняття та пізнання світу схемами минулого досвіду, що знайшло відображення у теоретичних конструктах. Так, Дж. Келлі говорить про цілісність і системність психіки, на підставі чого вводить низку понять для позначення системності та ієрархічності в репертуарі конструктів:

1. Горизонтальні взаємозв'язки. Взаємозв'язки конструктів одного рівня:

- констеляційні, жорстко та однозначно пов'язані з іншими;

- пропозиційні, де зв'язок неоднозначний, залежить від контексту ситуації.

2. Вертикальні взаємозв'язки:

- суперординатні конструкти. Конструкти з високим ступенем узагальнення, що включають безліч підлеглих;

- субординатні конструкти. Підлегли, узагальнювані конструкції;

- Відношення імплікації. Відносини «перебачувані».

3. Відношення між підсистемами конструктів:

- артикулюючі конструкти. Конструкти, які забезпечують взаємозв'язок, з'єднання;

- диференціюючі конструкти. Протипоставлені дві підсистеми;

- інтегруючі та ядерні конструкти, що забезпечують цілісність системи.

Система конструктів розглядається як синонімічне явище низки таких, як «установки», «звички», «система підкріплень», «система кодування та інформації», «психодинаміка», «концепти» та інші. Система конструктів є ієрархічно впорядкованою системою бінарних

елементів. Репертуарні грами є відображенням теоретичних побудов Дж. Келлі, крім того, вони ще й інструмент для виявлення конструктів. У репертуарних грах є два виміри елементів, (що порівнюється), є репрезентацією всієї сукупності об'єктів, явищ і конструктів (інструментів порівняння). Важливо, щоб виділені елементи були репрезентативні щодо всієї вибірки явищ, що вивчаються, а конструкти відповідали вимозі відповідності діапазону придатності. Важливо, щоб конструкти були виявленими, а чи не заданими, відповідали реальному досвіду конкретної людини. Послідовники теорії особистісних конструктів вважають, що за допомогою методу репертуарних грат можна реконструювати «дослідницький апарат» кожної конкретної людини, зрозуміти її, опинитися на її місці.

Автор наводить висновки, що виводяться з теорії конструктів.

1. Прогнозування поведінки за допомогою конструкцій. Зазначимо такі особливості: найпростіший спосіб зміни прогнозу чи оцінки – зміна його на протилежний прогноз. І іншу особливість – якщо дві людини мають однакові конструкти, вони однаково пророкують поведінку.

2. Індивідуальність. Навіть «загальні» конструкти кожна людина використовує по своєму.

3. Існування ієрархії.

4. Система конструктів складається з дихотомій. Один із полюсів може бути прихованим.

5. Вибирається той полюс, який дозволяє краще прогнозувати події.

6. Обмеженість конструкту (наслідок феномену «діапазон придатності»).

7. Вплив досвіду. Під впливом нової інформації можуть бути змінені область застосування і відносин між конструктами.

8. Модулювання. Здатність зміни конструкту не безмежна, але пов'язана із системою.

9. Фрагментарність. У системі можуть існувати протиріччя.

10. Спільність. Схожістю конструктів визначається спільність людей.

11. Соціальний наслідок. Особистість взаємодіє з іншим тією мірою, якою конструє у своїй системі систему конструктів іншої особистості.

Слід також зазначити на важливості пізнавального психологічного процесу сприйняття, як початкового етапу прийому інформації суб'єктом. У цьому концепті сприйняття можливо назвати своєрідним фільтром, від налаштувань якого буде залежати те, якій інформації якого значення та пріоритетності ми надаємо. Так У. Найссер, говорить про вплив на селекцію смислового контексту поточного повідомлення (Максименко, Деркач, Кіричевська, & Касинець, 2022), тобто на налаштування фільтра впливає очікуваність того чи іншої стимулу. О. Зельц запроваджує поняття антиципації (Максименко, Деркач, Кіричевська, & Касинець, 2022). Він говорить про передбачання властивостей шуканого, які визначаються через співвідношення невідомого компонента з відомими.

Дж. Брунер (Максименко, Деркач, Кіричевська, & Касинець, 2022) розглядає сприйняття як акт категоризації, тобто віднесення об'єкта до якого-небудь класу на основі певних характеристик. Дж. Брунер вводить характеристику перцептивного висновку за аналогією із термінами, що використовуються в психології мислення для опису процесу категоризації об'єкта. Як конструкт, що описує віднесення до якогось класу, використовується конструкт «готовність категорії». Виводиться закономірність, чим більше значення готовності категорії для будь-якого класу об'єктів, тим менше необхідно інформації для віднесення об'єкта до цього класу. Описуючи процес категоризації, Дж. Брунер виділяє чотири стадії:

1. Первинна категоризація. Явища ізолюються і їм присвоюються просторові, тимчасові та кількісні характеристики.

2. Пошук ознак. Шукаються ознаки, за якими об'єкт може бути категоризований. "Входи" максимально відкриті. Цей етап, як і попередній, може бути несвідомим.

3. Підтверджуюча перевірка. Відбувається попередня категоризація та зміна пошуку ознак, різко падає відкритість входів. Пошук обмежується низкою ознак.

4. Завершення перевірки. Пошук ознак припиняється, ті, що не відповідають – або відкидаються, або блокуються.

Дж. Брунер зазначає, що величина готовності категорії залежить від частоти представленості в досвіді та значущості для суб'єкта. Категорія – набір правил. Помилки у сприйнятті визначаються такими феноменами, як невідповідність категорії (вживання неадекватної схеми) та неадекватне впорядкування готовності (проекція страхів та бажань).

Проблема співвідношення узагальнення та афективних процесів, як правило, ставиться ширше і розглядається в наступних аспектах: афективні компоненти в структурі узагальнення, взаємозв'язок когнітивних і афективних процесів, який, у свою чергу, також можна розділити на дві складові – когнітивна природа афекту процесів (Максименко, Деркач, Кіричевська, & Касинець, 2022).

А. Ортоні, Дж. Клоур та А. Коллінз ставлять проблему когнітивної складової афективних процесів (Максименко, Деркач, Кіричевська, & Касинець, 2022). Авторами пропонується класифікація емоцій, основою якої є причина (один із компонентів зовнішнього світу), що викликає емоцію. Авторами виділяється три такі компоненти: події та їх наслідки, агенти та їх дії, прості об'єкти. Афективна оцінка (виникнення того чи іншого типу емоційного реагування на явище, визначення сили афекту) визначається системою норм та відносин (аттюдів), а також системою цілей суб'єкта. Таким чином, афективні процеси виявляються пов'язаними з когнітивною сферою через механізм оцінки, процес якої обслуговується когнітивною структурою, що представляє собою систему специфічних узагальнень. У роботах соціальних психологів також приділяється увага питанню про афективну складову знання. У структурі соціального стереотипу виділяється афективна складова. Описуються механізми взаємодії афективних та когнітивних компонентів. Так М. Ліпман зазначає «що твердіше і впевненіше виявляється оцінка, тим паче інтенсивну емоцію викликає спроба її спростувати» (Lipman, 1988). Л. Фестінгер вказує на індикаторну функцію емоції.

Афект є сигналом та стимулом до подолання інформаційної неузгодженості. Низка науковців когнітивного напрямку розглядають вплив емоційних процесів на пізнавальні (Максименко, Деркач, Кіричевська, & Касинець, 2022). Так П. Ніденталь і М. Сеттерлунд пишуть про кращу якість сприйняття інформації, що має таке емоційне забарвлення, яке відповідає їх емоційному стану. Та ж закономірність для процесів пам'яті була продемонстрована в дослідженні, яке проводили Г. Бауер, С. Гілліген, К. Монтейро (Bower, Gilligan, Monteiro, 1981). Ці експерименти показують найкраще запам'ятовування емоційно забарвленої інформації. Г. Бауер пропонує модель пристрою пам'яті, що враховує афективний компонент знання. Структура, описує базові емоції, є компонентом системи пам'яті. Основна функція такої структури – фасилітація відтворення інформації, забарвленої відповідно актуальним афективним станом людини. Відповідно до нього інтенсивність та знак емоції визначаються ступенем суб'єктивної достатності інформації про ситуацію, з якою має справу людина. Як бачимо проблема взаємозв'язку узагальнення та емоцій комплексна і багатогранна. При її розгляді можна помітити, що афективні процеси виконують регулятивні функції та задіяні у відповідних процесах: контролю, оцінки, прийняття рішень, антиципації.

Висновки. Здійснений ґрунтовний теоретичний аналіз психологічної сутності формування узагальнень та понять у мисленнєвій діяльності суб'єкта, а також розгляд мисленнєвої операції узагальнення у її взаємозв'язку із перцептивними та афективними процесами, ґрунтовна класифікація та систематизація, теоретичний аналіз повноти досліджень цього явища через призму різноманітних підходів та напрямків у психологічній науці, надає змогу зрозуміти закономірності організації процесу критичного мислення як психологічного феномена та визначення особливостей його дослідження у подальшому.

Доведено що когнітивний процес узагальнення та формування понять є самостійною психологічною категорією з чітким методологічним й теоретичним

підґрунтям, психологічними механізмами, особливостями функціонування, а також власним психічним змістом.

Отримані під час теоретичного аналізу результати можуть бути корисні як для здійснення подальших теоретичних та

прикладних (емпіричних) досліджень, так і для розроблення різноманітних курсів, програм або тренінгів із розвитку критичного мислення, оскільки надає ґрунтовну теоретичну базу із розгляду та деталізації здійснення мисленнєвої діяльності суб'єктом.

Список використаних джерел

1. Браун, П. Редігер, Г., & Макденіел, М. (2019) Засіло в голові. Наука успішного навчання. Наш формат.
2. Канеман, Д., Словік, П., & Тверські А. (2005) Прийняття рішень у невизначеності. Гуманітарний центр.
3. Конверський, А.Є. (2020) Критичне мислення. Центр учбової літератури.
4. Максименко, С., Деркач, Л., Кіричевська, Е., & Касинець, М. (2022) Психологія когнітивних процесів. Видавництво Людмила
5. Пасічник, І. Д. (2015) Психологія мислення. Видавництво Національного університету «Острозька академія»
6. Припепій, Є., Черній, А., & Чекаль, Л. (2012) Філософія. Альма-матер.
7. Berg, C. A., & Calderone, K. S. (1994) The role of problem interpretations in understanding the development of everyday problem solving. Cambridge University Press P. 105-132
8. Bower, G. H., Gilligan, S. G., & Monteiro, K. P. (1981) Selectivity of learning caused by affective states. *Journal of Experimental Psychology*. P. 451-473.
9. Edward de Bono. (2017) *Practical Thinking*. Vermilion.
10. Hoffman, R. (1992) *The Psychology of Expertise: Cognitive Research and Empirical*. Lawrence Erlbaum Associates
11. Halpern, D. (2003) *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. Lawrence Erlbaum Associates
12. Lipman, M. (1988) *Critical thinking: What can it be?* Educational Leadership. P. 38-43
13. Scribner, S. (1984) *Studying working intelligence*. Harvard University Press, P. 9-40.
14. Sternberg, R.J., & Frensch, P.A. (1992) On being an expert: A cost-benefit analysis. *Cognitive Research and Empirical AI*. P. 191-203

References

1. Braun, P. Rediger, H., & Makdeniell, M. (2019) *Zasilo v holovi. Nauka uspishnoho navchannia* [Make It Stick: The Science of Successful Learning]. Nash format. (in Ukrainian)
2. Kaneman, D., Slovik, P., & Tverski A. (2005) *Pryiniattia rishen u nevyznachenosti* [Decision Making under Uncertainty]. Humanitarnyi tsentr. (in Ukrainian)
3. Konverskyi, A. Ie. (2020) *Krytychne myslennia* [Critical Thinking]. Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
4. Maksymenko, S., Derkach, L., Kyrchevska, E., & Kasynets, M. (2022) *Psykhologhiia kohnityvnykh protsesiv* [Psychology of Cognitive Processes]. Vydavntstvo Liudmyla. (in Ukrainian)
5. Pasichnyk, I. D. (2015) *Psykhologhiia myslennia* [Psychology of Thinking]. Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». (in Ukrainian)
6. Pryepii, Ye., Chernii, A., & Chekal, L. (2012) *Filosofiiia* [Philosophy]. Alma-mater. (in Ukrainian)
7. Berg, C. A., & Calderone, K. S. (1994) The role of problem interpretations in understanding the development of everyday problem solving. Cambridge University Press P. 105-132
8. Bower, G. H., Gilligan, S. G., & Monteiro, K. P. (1981) Selectivity of learning caused by affective states. *Journal of Experimental Psychology*. P. 451-473
9. Edward de Bono. (2017) *Practical Thinking*. Vermilion.
10. Hoffman, R. (1992) *The Psychology of Expertise: Cognitive Research and Empirical*. Lawrence Erlbaum Associates
11. Halpern, D. (2003) *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. Lawrence Erlbaum Associates
12. Lipman, M. (1988) *Critical thinking: What can it be?* Educational Leadership. P. 38-43
13. Scribner, S. (1984) *Studying working intelligence*. Harvard University Press, P. 9-40.
14. Sternberg, R.J., & Frensch, P.A. (1992) On being an expert: A cost-benefit analysis. *Cognitive Research and Empirical AI*. P. 191-203

Summary

A STUDY OF PSYCHOLOGICAL FEATURES CONCEPTS AND GENERALIZATIONS
FORMATION IN THE THINKING ACTIVITY OF A SUBJECT

*Moskalov I. Doctor of Philosophy,
The National Defence University of Ukraine*

*Aristarkhova M. Doctor of Philosophy,
The National Defence University of Ukraine*

Introduction. *The article provides a theoretical analysis of the psychological aspects of concept and generalization formation within the subject's thinking activity, drawing on psychological research related to the development of critical thinking. It is proven that the cognitive processes of generalization and concept formation constitute an independent psychological category, characterized by a clear theoretical foundation, psychological regularities, distinctive functional features, and its own mental content.*

Purpose. *The article aims to study the psychological features involved in the formation of concepts and generalizations within the thinking activity of individuals, based on an analysis of philosophical and psychological research conducted by both foreign and domestic scientists.*

Methods. *To achieve the purpose of this article, we used general scientific theoretical research methods: theoretical analysis, systematization of scientific-theoretical and methodical sources, synthesis, comparison to study the emergence and genesis of the concept of "generalization" in philosophical and psychological science.*

Originality. *A thorough theoretical analysis was conducted on the psychological essence of the formation of generalizations and concepts in the thinking activity of the subject. This analysis included a detailed consideration of the mental operation of generalization and its relationship with perceptual and affective processes. Additionally, the study provided a comprehensive classification and systematization of the phenomenon, as well as a theoretical examination of the completeness of existing studies through various psychological approaches and directions. This comprehensive analysis allows for an understanding of the regularities in the organization of critical thinking as a psychological phenomenon and helps determine the features of its further research.*

Conclusion. *It has been proven that the cognitive processes of generalization and concept formation constitute an independent psychological category with a well-defined methodological and theoretical foundation, psychological regularities, mechanisms, functioning characteristics, and unique mental content. The results obtained from the theoretical analysis can be valuable for further theoretical and applied (empirical) research, as well as for the development of various courses, programs, or training aimed at fostering critical thinking. This research provides a solid theoretical basis for examining and detailing the implementation of the subject's thinking activities.*

Key words: *critical thinking; thinking activity; cognitive process; generalization; concept.*

Концептуалізація – Арістархова М.С.

Методика – Москальов І.О.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

The authors declare that they have no conflict of interest.

Дата надходження рукопису/Date of receipt of the manuscript: 27.08.24.

Дата прийняття рукопису/Date of acceptance of the manuscript: 07.10.24

© 2024. This work is under an open license CC BY-NC 4.0.